

Małgorzata Szymańska

Wykroczenia drogowe

Studenckie Zeszyty Naukowe 9/14, 112-128

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wykroczenia drogowe

I

Wykroczenia drogowe stanowią specyficzną grupę wykroczeń charakteryzującą się tym, że są popełniane w ruchu drogowym lub w związku z nim. Stypizowane są w Kodeksie wykroczeń¹, w rozdziale XI, zatytułowanym: „Wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji”. Wyodrębnienie ich nastąpiło ze względu na wzrastającą rolę ruchu drogowego we współczesnym życiu i konieczność zaakcentowania jej wagi i bezpieczeństwa.

Niemal wszyscy korzystają z dróg jako piesi, kierujący pojazdami, czy też w charakterze pasażerów. Z badań przeprowadzonych przez CBOS wywnioskować można, że 98% Polaków chodzi ulicami swojej miejscowości, a 94% poboczem dróg i szos. Podróżujemy też różnymi środkami lokomocji. Powszechnie używany jest samochód – 98%; 78% badanych jeździ autobusami, a trzy piąte (60%) rowerem. Mniej osób wykorzystuje pozostałe pojazdy. Z tramwaju – typowo wielkomiejskiego pojazdu, korzysta ponad jedna trzecia respondentów (35%), z kolei ciągnikiem czy wozem konnym – używanym niemal wyłącznie na wsi lub w małych miastach, jeździ co piąty Polak (20%). Najmniej badanych, bo tylko 9% porusza się motocyklem lub skuterem.²

Ze względu na dynamikę ruchu drogowego, każde naruszenie obowiązujących w nim reguł może wywołać nieodwracalne skutki. Istotne znaczenie dla bezpieczeństwa wszystkich ma eliminowanie nawet najdrobniejszych naruszeń zasad ruchu i wymaganie od uczestników ruchu zachowania zgodnego z obowiązującymi przepisami i zasadami ostrożności. Jest to o tyle istotne, że z badań bezpieczeństwa ruchu drogowego SARTRE (Social Attitudes to Road Traffic Risk In Europe) wynika, iż Polacy razem ze Słowakami są najniebezpieczniejszymi kierowcami w Europie. Z szacunków WHO wynika, że jeżeli polityka wypadkowa nie ulegnie poprawie to w 2020 r. wypadki drogowe, znajdujące się na 9 pozycji największych zagrożeń zdrowia i życia, przesuną się na 3 miejsce – tuż po chorobach serca i nerwicy.³

¹ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz.U. Nr 12, poz. 114).

² Zob. <http://www.cbos.pl> – „Życie codzienne Polaków – wypadki drogowe”, Bogna Wciórka.

³ K. Buchała, Przeprowadzenie i wykroczenia przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji drogowej. Komentarz, Bydgoszcz 1997, s. 23.

II

Z danych udostępnionych przez Zastępcę Naczelnika Wydziału Prewencji KWP z siedzibą w Radomiu, które przedstawiam poniżej wynika, iż liczba wykroczeń drogowych stwierdzonych na terenie garnizonu mazowieckiego począwszy od 2003 roku ulega powolnemu, ale spadkowemu. Zestawiając rok 2000 i rok 2003 zauważyć można, że ilość ich spadła o 169.379. Liczba ta jest tylko o 10.014 mniejsza niż liczba wykroczeń stwierdzonych na tym samym terenie w pierwszym półroczu 2005 roku.⁴

Rok	Ogólna liczba wykroczeń stwierdzonych	Z czego liczba wykroczeń drogowych stanowi
2000	694.374	566.618
2001	592.089	467.548
2002	584.716	470.742
2003	536.773	397.239
2004	547.395	386.636
I poł. 2005	284.997	179.393

III

Rozdział Kodeksu wykroczeń poświęcony wykroczeniom drogowym „otwiera” art. 84 – nieoznaczenie przeszkody. Przepis ten chroni płynność i bezpieczeństwo ruchu. Pełną ochronę tych dóbr może zagwarantować oznaczenie w sposób odpowiadający wymaganiom i łatwo dostrzegalny, zarówno w dzień jak i w nocy, każdej przeszkody na drodze, pod warunkiem, że zaniechanie tej czynności może zagrozić bezpieczeństwu lub utrudnić ruch. Nie jest wymagane, żeby w rzeczywistości doszło do zagrożenia bezpieczeństwa ruchu lub jego utrudnienia, lecz musi istnieć realna możliwość zagrożenia bezpieczeństwa lub jego utrudnienia. Bez znaczenia jest charakter przeszkody, który może być stały, np. wysepki, wiadukty, czy czasowy, np. dziura w jezdni, wykop.⁵ Przeszkodą jest coś istniejącego na drodze, a nie brak czegoś. Nie jest nią brak znaku drogowego.⁶ Przepis ten obejmuje obowiązkiem oznaczenie zagrożeń na wszelkich drogach, nie zastrzegając, że chodzi tylko o drogę publiczną. Oznaczenie to ma odpowiadać niezbędnym wymaganiom technicznym i ma być widoczne zarówno w dzień, jak i w porze nocnej.⁷

⁴ Liczbę wykroczeń stanowią: skierowane wnioski o ukaranie do sądu, niekierowane wnioski o ukaranie do sądu, nałożone grzywny w drodze mandatów karnych oraz zastosowane inne środki wychowawcze.

⁵ W. Kotowski, Kodeks wykroczeń. Komentarz, Zakamycze 2004.

⁶ R.A. Stefański, Glosa do wyroku SN z 5 grudnia 2000 r., V KKN 432/2000, WPP 2001, nr 2, s. 145.

⁷ T. Bojarski, Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu, Warszawa 2005, s. 177.

Sprawcą tego wykroczenia jest osoba, na której ciążył obowiązek oznaczenia wszelkiego rodzaju przeszkód na drodze. Wykroczenie to może być popełnione zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie. Sprawca podlega karze aresztu albo grzywny.

Regulacja zawarta w art. 85 gwarantuje nienaruszalność znakom i sygnałom drogowym. Odpowiedzialności poddaje się samowolne niszczenie, uszkodzanie, ustawianie, usuwanie, włączenie lub wyłączenie znaków, sygnału, urządzenia ostrzegawczego lub zabezpieczającego, czy zmienianie jego położenia. Czyn sprawcy polega na działaniu, stanowi on wykroczenie formalne, które może być popełnione umyślnie, choć niekiedy także nieumyślnie, np. zasłonięcie znaku. Podlega on karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny. Dopuszcza się również możliwość zobowiązania sprawcy do zapłaty równowartości uszkodzonego przedmiotu lub przywrócenia stanu poprzedniego. W § 2 tej samej karze poddaje się podobne działanie sprawcy w zakresie oznaczeń turystycznych. Zachowanie ma więc charakter działania popełnionego umyślnie.⁸

Podmiotem wykroczenia z art. 86 k.w. może być każdy uczestnik ruchu drogowego, kierowca pojazdu mechanicznego lub innego pojazdu, czy osoby stwarzające przeszkody w ruchu, np. usuwające oznakowania, rozbijające lampy oświetleniowe i inne. Nie może być podmiotem wykroczenia podmiot, prowadzący pojazd poza drogą publiczną bez zachowania należytej ostrożności i zagrażający bezpieczeństwu innych osób. Zachowanie takie jest bowiem objęte karalnością z art. 98 k.w.

Wykroczenie to należy do grupy wykroczeń, które spenalizowano z uwagi na spowodowanie stanu określanego jako „zagrożenie bezpieczeństwa w ruchu drogowym”⁹. Mamy tu do czynienia ze skutkiem nie-należytego zachowania z punktu widzenia bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Chodzi o zagrożenie, któremu odpowiada zmiana w sytuacji w ruchu drogowym, która może za sobą pociągać nawet małe prawdopodobieństwo przerodzenia się w sytuację, w której może zachodzić możliwość powstania ujemnych następstw, choć nie powyżej 50% szansy.¹⁰

Wykroczenie to może być popełnione przez działanie, jak również przez zaniechanie wykonania czynności, która według zasad należytej ostrożności powinna być podjęta przez podmiot tego wykroczenia, dla uniknięcia zagrożenia bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Wypełniając znamiona wykroczenia – zachowanie z art. 86 kw. określone zostało jako „niezachowanie należytej ostrożności”. Przepis ten odwołuje się do art. 2 prawa drogowego, który w ust. 1 stanowi, że „uczestnicy ruchu i inne

⁸ Ibidem, s. 178.

⁹ K. Buchała, op.cit, s. 213.

¹⁰ Ibidem.

osoby znajdujące się na drodze są obowiązane zachować ostrożność, unikać wszelkiego działania, które mogłoby spowodować zagrożenie bezpieczeństwa lub porządku ruchu drogowego, ruch ten utrudnić”. Przez działanie rozumie się także zaniechanie. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do osób, znajdujących się w pobliżu drogi, jeżeli ich zachowanie mogłoby pociągać za sobą skutki, o których mowa w tym przepisie (ust. 2).¹¹

Ostrożność bowiem obowiązuje zawsze i wszędzie, w każdej istniejącej sytuacji na drodze, i dotyczy ona wszystkich uczestników ruchu drogowego oraz innych osób przebywających na drodze. Praktyczne względy zadecydowały o wprowadzeniu zasady „należytej ostrożności”, jako najwłaściwszej z punktu widzenia bezpieczeństwa w ruchu drogowym.

„Każdy kierowca jest obowiązany do prowadzenia pojazdu samochodowego z należytą ostrożnością, a więc do przedsięwzięcia takich czynności, które zgodnie ze sztuką i techniką prowadzenia pojazdów samochodowych, są obiektywnie niezbędne do zapewnienia maksymalnego bezpieczeństwa w ruchu drogowym, a także od powstrzymywania się od czynności, które mogą to bezpieczeństwo zmniejszyć”.¹²

Zasady, wymaganej w konkretnym przypadku ostrożności, określają niezbędny w takich warunkach sposób działania, np. hamowanie, skręcanie, przyspieszanie, zatrzymanie pojazdu w celu dania pierwszeństwa przejazdu, nawet osobie, która narusza reguły ostrożnego zachowania lub powstrzymuje się od zaplanowanego manewru, w celu ograniczenia niebezpieczeństwa ujemnych ubocznych skutków.¹³

„Szczególna ostrożność” jest kwalifikowaną postacią ostrożności, tj. podwyższoną do granic gwarantujących skuteczność reakcji. Przede wszystkim w przypadku zmieniających się nieoczekiwanie sytuacji na drodze. Dotyczy zarówno kierujących, jak i pieszych.¹⁴

Wykroczenie spowodowania zagrożenia w ruchu drogowym polega na spowodowaniu stanu konkretnego zagrożenia, a nie tylko potencjalnego niebezpieczeństwa.¹⁵ Zagrożeniem, które wypełnia znamiona tego wykroczenia będzie np. zderzenie pojazdów, potrącenie pieszego, uderzenie pojazdu przewożącego pasażera w przeszkodę. Będzie nim także zmuszenie innego kierującego do gwałtownego hamowania, jak również do zmiany kierunku jazdy, pasa ruchu, mimo że w efekcie owe czynności zapobiegły kolizji.¹⁶

¹¹ Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2003 r. Nr 58, poz. 515 ze zm.).

¹² Wyrok SN z dnia 16 lipca 1976 r., VI KRN 135/76, OSNKW 1976, nr 1–11, poz. 130.

¹³ K. Buchała, op.cit., s. 214.

¹⁴ W. Kotowski, op.cit., s. 327.

¹⁵ A. Marek, Prawo wykroczeń, Warszawa 2004, s. 128.

¹⁶ K. Buchała, op.cit., s. 214.

Warunkiem przypisania sprawcy „sprowadzenia zagrożenia bezpieczeństwa w ruchu drogowym” – traktowanego jako swoisty skutek – jest ustalenie, czy powstał on w wyniku niezachowania należytej ostrożności przez dany podmiot. Wymaga to ustalenia, że właśnie konkretny błąd danego podmiotu, który stanowił nie tolerowane w ruchu zwiększenie ryzyka, był przyczyną powstania sytuacji nazwanej „zagrożenie bezpieczeństwa w ruchu”, a nie inna okoliczność, np. dziura w jezdni, czy zachowanie innego uczestnika ruchu.

Kwalifikowanymi postaciami wykroczenia określonego w art. 86 k.w. są:

- sprowadzenie zagrożenia bezpieczeństwa w ruchu drogowym przez osobę, znajdującą się w stanie po użyciu alkoholu lub innego podobnie działającego środka (paragraf 2 art. 86),
- sprowadzenie zagrożenia bezpieczeństwa w ruchu drogowym przez osobę prowadzącą pojazd mechaniczny lub inny pojazd.

Konsekwencją tej kwalifikacji jest istotne zaostrzenie grożącej kary, tzn. zamiast kary grzywny, zagrożonej w typie podstawowym § 1, przewidziana jest kara aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny. W § 3 możliwe jest orzeczenie kary dodatkowej, w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych. Stan po użyciu alkoholu to stan, gdzie zawartość alkoholu w organizmie wynosi lub prowadzi do:

- stężenia we krwi powyżej 0,2 promila czy
- obecności w wydmuchanym powietrzu powyżej 0,1 mg alkoholu w 1dm³.

Alkoholowym napojem jest produkt przeznaczony do spożycia, który w swym składzie zawiera alkohol etylowy w stężeniu przekraczającym 1,5%. Przepis art. 86 § 2 k.w. używa określenia obejmującego także „podobnie działający środek”, którym może być alkohol metylowy, narkotyki, czy leki z zawartością narkotyków lub środków psychotropowych.

Wykroczenie z art. 86 k.w. można popełnić zarówno z winy umyślnej, jak i z winy nieumyślnej; może ono pozostać w zbiegu z przestępstwami określonymi w art. 136, 137, 145, 323, 146 czy 147 k.k.¹⁷

Organ orzekający według art. 86 k.w., może orzec zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów na okres od 6 miesięcy do 3 lat. Zwłaszcza może tak orzec w przypadku przekroczenia progu 0,5 promila alkoholu, nieudzielenia ofierze pomocy, ucieczki kierowcy z miejsca wypadku, czy chociażby rażącego naruszenia zasad ostrożności, albo w przypadku powtórnej odpowiedzialności za wykroczenie przeciwko bezpieczeństwu w ruchu.

Wykroczenie z art. 87 k.w. należy do powszechnych wykroczeń ponieważ może być popełnione przez każdego uczestnika ruchu. Określenie

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553).

„prowadzi pojazd” nie zawęża zakresu podmiotów, tylko określa czyn, podobnie jak zwrot: „w stanie wskazującym na użycie alkoholu”. Podmiotem może więc być zarówno dorosły uczestnik ruchu, jak i niepełnoletni powyżej 13 lat. Jest to wykroczenie zagrożenia abstrakcyjnego. Chodzi bowiem o to, że nie ma znaczenia czy nastąpiło ono w ogóle, ponieważ udowodnienie iż dawka alkoholu w organizmie kierującego gwarantuje bezpieczną jazdę, nie zwolni go od odpowiedzialności.¹⁸

Czyn sprawcy polega na prowadzeniu pojazdu, a zatem na działaniu, to jest wykonywaniu czynności które odpowiadają kierowaniu pojazdem znajdującym się w ruchu za pomocą służących do tego celu mechanizmów napędowych oraz sterujących.

W art. 87 § 2 spenalizowano prowadzenie, w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka „na drodze publicznej innego pojazdu” niż określony w § 1. Obejmuje on wszelkie pojazdy niemechaniczne.

Drogami publicznymi są wszystkie ogólnie dostępne drogi i place, do których odnoszą się przepisy art. 1 ust. 1 prawa drogowego, i na których ruch odbywa się bez specjalnego zezwolenia osoby, której przysługuje prawo do użytkowania danej drogi lub jej odcinka.¹⁹

Prowadzenie pojazdu mechanicznego w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka drogą lokalną czy nawet drogą polną stanowi wykroczenie przewidziane w art. 87 § 1 k.w., gdy istnieją podstawy do przyjęcia, że odbywa się na nich ruch lądowy.²⁰

Wykroczenie z art. 87 k.w. może być popełnione umyślnie, jak również nieumyślnie. Nieumyślne popełnienie wykroczenia może nastąpić w formie lekkomyślności lub niedbalstwa. Lekkomysłność zachodzi, gdy sprawca ma świadomość, że spożył alkohol lub podobnie działający środek i bezpodstawnie sądzi, że ten alkohol uległ wydaleni z organizmu. Niedbalstwo zachodzi wówczas, kiedy kierujący pojazdem nie uświadamia sobie, że znajduje się w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka, jak również o tym, że w tym stanie nie powinien prowadzić pojazdu.

Artykuł 87 § 3 k.w. przewiduje obligatoryjną karę dodatkową, w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów. Należy sądzić, że zakres jakim powinien być objęty zakaz prowadzenia pojazdów, zależy przede wszystkim od stopnia nietrzeźwości, rodzaju prowadzonego pojazdu, czy chociażby od ewentualnych bezskutecznych wobec sprawcy skazań za wykroczenia lub przestępstwa.²¹

Przepis art. 88 k.w. określa odpowiedzialność za kierowanie pojazdem na drodze publicznej bez wymaganych świateł lub pozostawienie pojazdu

¹⁸ W. Kotowski, op.cit., s. 371.

¹⁹ Ibidem, s. 224.

²⁰ OSP 1994, nr 6, poz. 118.

²¹ K. Buchała, op.cit., s. 227.

bez oświetlenia. Czyn może być popełniony przez działanie albo przez zaniechanie. Popelnienie go przez zaniechanie może dotyczyć tylko osoby, na której ciąży szczególnie obowiązek działania nakazanego przez art. 21 czy art. 43 prawa drogowego, czyli prowadzącego dany pojazd. Poza kierującymi pojazdami taki obowiązek ciąży również na osobach, które na mocy umowy podjęły się naprawy oświetlenia pojazdu, choćby tego pojazdu nie prowadziły.

Przez prowadzenie pojazdu bez wymaganych świateł należy rozumieć zarówno niewłączanie świateł pojazdu, ich wyłączenie, jak również włączenie świateł, które nie odpowiadają wymaganym w danym przypadku. W ruchu drogowym bowiem może zdarzyć się tak, że kierujący pojazdem niemechanicznym używa nieodpowiedniego oświetlenia, które spełnia minimum warunków oświetlenia.

Wykroczenie z art. 88 k.w. może być popełnione zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie.

Umyślność zachodzi, gdy podmiot ma świadomość, że prowadzi czy pozostawia pojazd bez wymaganego oświetlenia i chce tego lub godzi się na takie zachowanie. Nieumyślne popelnienie wykroczenia ma miejsce wówczas, gdy kierujący pojazdem nie zorientował się, że jedno ze świateł obowiązkowych przestało świecić, czy chociażby błędnie ocenił, że przejrzystość powietrza jest wystarczająca, a w związku z tym nie jest konieczne zapalenie świateł.²²

Za popelnienie wykroczenia grozi sankcja w postaci grzywny, a w razie zbiegu z innymi wykroczeniami, popelnienie czynu z art. 88 k.w. będzie stanowić okoliczność wpływającą na wymiar kary.

Artykuł 89 k.w. nakłada obowiązek pełnego nadzoru nad dzieckiem do lat 7, zabraniając pozostawienia go na drodze publicznej bez opieki. Wykroczenie to jest wykroczeniem abstrakcyjnym, które może być popelnione umyślnie, jak i nieumyślnie, na równi z działania, jak i z zaniechania. Może być popelnione zarówno przez rodziców, jak i opiekunów. Opiekunem może być osoba, której prawnie powierzono nadzór nad dzieckiem, jak nauczycielka czy sąsiadka, która zabrała dziecko na spacer.²³ Wykroczenia nie popelnia natomiast osoba, która pozostawiła dziecko w towarzystwie osoby mającej ukończone 10 lat.

Przepis art. 90 sankcjonuje tamowanie lub utrudnianie ruchu na drogach publicznych lub w strefie zamieszkania. Może być ono popelnione przez każdego użytkownika drogi czy osobę znajdującą się w pobliżu drogi, zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie. Istotą tego wykroczenia nie jest zagrożenie bezpieczeństwa ruchu drogowego tylko stworzenie sytuacji, która ograniczałaby płynność ruchu.²⁴

²² Ibidem, s. 230.

²³ W. Kotowski, op.cit., s. 381–382.

²⁴ T. Bojarski, op.cit., s.180.

Tamowanie ruchu polega na sprzecznym z prawem zachowaniu się, które powoduje istotne zmniejszenie prędkości czy wręcz zatrzymanie pojazdu, czy chociażby uniemożliwienie przejazdu pojazdom, przejścia pieszym. Utrudnianie ruchu jest zachowaniem polegającym na wywołaniu na drodze sytuacji zmuszających innych uczestników ruchu do wzmożonej uwagi i wykonywania dodatkowych manewrów.²⁵

Czyn polega więc na działaniu, a dla odpowiedzialności nie jest potrzebny skutek. Zagrożony jest karą grzywny lub nagany.

Odpowiedzialności karnej z art. 91 k.w. podlega ten, kto zanieczyszcza drogę publiczną przez pozostawienie na niej pojazdu, innego przedmiotu lub zwierzęcia. Zachowania te mogą prowadzić w większym lub mniejszym stopniu do zagrożenia bezpieczeństwa lub utrudnienia w ruchu. Zanieczyszczenie czy pozostawienie przedmiotów wywołuje konieczność zmniejszenia prędkości pojazdów, czasowego zatrzymania ruchu czy chociażby wymagać może dodatkowych manewrów.²⁶

Czyn sprawcy stanowi wykroczenie formalne. Polegać może zarówno na działaniu, jak i zaniechaniu. Objęty jest umyślnością, choć może być popełniony również nieumyślnie w razie splotu okoliczności. Zagrożony jest karą grzywny lub nagany.

Przepis 92 k.w. ustanawia odpowiedzialność osoby, która nie stosuje się do znaków i sygnałów drogowych oraz poleceń osoby, która jest uprawniona do kierowania ruchem oraz do jego kontroli. Poza organami Policji uprawnionymi do kontroli są także żołnierze żandarmerii wojskowej. Wykroczenie to może być popełnione przez każdego uczestnika drogi zarówno umyślnie jak i nieumyślnie.

Gdy z norm, znaków, sygnałów oraz poleceń wynika różny sposób zachowania się, to uczestnik ruchu drogowego zobowiązany jest stosować się do nich w następującej kolejności:

- do poleceń i sygnałów dawanych przez osoby kierujące ruchem lub uprawnione do jego kontroli,
- do sygnałów świetlnych,
- do znaków drogowych,
- do norm zawartych w przepisach.²⁷

Służą one przebiegowi prawidłowego oraz bezpiecznego ruchu drogowego. Stanowią gwarancje bezpieczeństwa tego ruchu, a w związku z tym podporządkowanie się im jest niezbędne.²⁸

Wykroczenie kwalifikowane przewidziane w § 2 art. 92 k.w. określa odpowiedzialność osoby prowadzącej pojazd, która nie reaguje na sygnał

²⁵ W. Kotowski, *op.cit.*, s. 382.

²⁶ *Ibidem*, s. 383.

²⁷ K. Buchała, *op.cit.*, s. 233–234.

²⁸ T. Bojarski, *op.cit.*, s. 181.

kontrolującego ruch drogowy, nakazujący zatrzymanie pojazdu. Jest to tzw. Wykroczenie kierunkowe, podyktowane celem uniknięcia kontroli. Popelnienie go z winy nieumyślnej jest wykluczone, chociaż nie wynika to *expressis verbis* z tego przepisu.

Nie zawsze jednak niezatrzymanie się na sygnał policjanta jest wykroczeniem. Wszystko zależy od okoliczności. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 grudnia 2002 r. w sprawie kontroli ruchu drogowego²⁹ nakłada na policjanta obowiązek posługiwania się – podczas zatrzymania w warunkach ograniczonej widoczności przy zmniejszonej przejrzystości powietrza – latarką ze światłem czerwonym, niezależnie od rodzaju ulicznego oświetlenia miejsca kontroli. Gdy policjant nie spełni tego wymogu i przy zatrzymaniu do kontroli w określonych warunkach, będzie posługiwał się tarczą sygnalizacyjną, tzw. lizakiem, istnieje uzasadnione domniemanie, że kierowca nie zatrzymał się z powodu niezauważenia tego sygnału. Policjant – zgodnie z dyrektywą zawartą w prawie drogowym – wykonując czynności na drodze poza obszarem zabudowanym musi przez całą dobę spełniać podstawowe dwa warunki. Musi być:

- łatwo rozpoznawalny, a więc w pełnym umundurowaniu;
- widoczny z dostatecznej odległości, tzn. wyposażony w stałe elementy odbłaskowe.

Może się jednak zdarzyć, że mimo prawidłowego wykonania czynności kontrolnych kierujący nabiera w swoim subiektywnym odczuciu uzasadnionych wątpliwości, czy rzeczywiście jest zatrzymywany przez prawdziwego policjanta. Poczucie zagrożenia zwalnia kierowcę od zatrzymania się do kontroli. Kierujący ma jednak obowiązek osobistego zgłoszenia – w trybie natychmiastowym – tego faktu w najbliższej jednostce Policji. Zachowanie takie pozwoli na skuteczne uniknięcie zarzutu popełnienia wykroczenia z tego artykułu.³⁰

Za wykroczenie określone w § 1 art. 92 k.w. grozi kara grzywny albo nagany, a za wykroczenie z § 2 grozi kara aresztu albo grzywny. Można też orzec karę dodatkową w postaci zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych lub innych pojazdów.

Przedmiotem ochrony z art. 93 k.w. jest życie i zdrowie ofiary wypadku drogowego. Przepis ten sankcjonuje jeden z obowiązków przewidzianych w prawie o ruchu drogowym (art. 44 ust. 2 pkt1) polegający na obowiązku udzielenia pomocy ofierze wypadku. W myśl bowiem tego przepisu, jeżeli w wypadku jest zabity lub ranny, kierujący pojazdem jest obowiązany udzielić niezbędnej pomocy ofiarom wypadku. Ani prawo o ruchu drogowym ani Kodeks wykroczeń nie definiują pojęcia „wypadek

²⁹ Dz.U. z 2003 r. Nr 14, poz. 144, Nr 26, poz. 230, Nr 230, poz. 2310.

³⁰ W. Kotowski, op.cit., st 386.

drogowy”. O wypadku jest mowa w kodeksie karnym. Treść art. 177 § 1 i 2 wskazuje, że wypadkiem drogowym jest zdarzenie, do którego doszło w wyniku chociażby nieumyślnego naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym, a którego następstwem są obrażenia ciała innej osoby, powodujące naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia, na okres powyżej 7 dni, albo śmierć innej osoby lub ciężki uszczerbek na zdrowiu. Nie jest takim wypadkiem zdarzenie w ruchu drogowym, które nie jest wynikiem naruszenia zasad bezpieczeństwa ruchu lub wskazanych obrażeń ciała doznał sam sprawca.³¹

Z faktu wyraźnego zaznaczenia w art. 93 § 1 k.w., że chodzi o wypadek drogowy, wynika ograniczenie do wypadków zaistniałych w ruchu drogowym. Chodzi o zdarzenie związane z ruchem pojazdów, w wyniku którego nastąpiło uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia osoby uczestniczącej w ruchu pojazdów albo też nastąpiła poważna szkoda w mieniu.³²

W przepisie tym mowa jest o udzieleniu pomocy bez doprecyzowania jego zakresu. Biorąc pod uwagę, że pomocy tej ma udzielać osoba nie posiadająca kwalifikacji fachowych należy przyjąć, że chodzi o tzw. pierwszą pomoc przedlekarską.

Wymagane jest zainteresowanie się ofiarą i podjęcie działań mających na celu zapobiegnięcie ewentualnym ujemnym następstwom związanym z doznany urazem. Jeżeli kierujący pojazdem nie jest w stanie sam pomóc ofierze wypadku, powinien sprowadzić pomoc lekarską. Jest to wykroczenie z zaniechania, czynność sprawcy polega na biernym zachowaniu się w stosunku do ofiary wypadku drogowego.

Miejsce popełnienia wykroczenia nie zostało ograniczone do drogi publicznej, a zatem może wchodzić w grę także sytuacja, gdy wypadek został spowodowany na drodze wewnętrznej lub w innym miejscu.³³

Podmiotem tego wykroczenia jest prowadzący pojazd, który uczestniczył w wypadku drogowym. Jest to wykroczenie indywidualne właściwe. Przepis nie wiąże karalności ze sprawstwem lub współsprawstwem, lecz z samym uczestnikiem wypadku. Nie może być podmiotem tego wykroczenia kierujący pojazdem, który nie uczestniczył w wypadku, a jedynie był świadkiem.

Wykroczenie to może być popełnione umyślnie lub nieumyślnie, choć doktryna uważa, że tylko umyślnie. Zagrożone jest kara aresztu albo grzywny.

Podmiotem wykroczenia z § 1 art. 94 k.w. może być każdy, kto prowadzi pojazd na drodze publicznej, nie mając uprawnień w ogóle lub tylko w określonej kategorii. O braku uprawnień świadczy zarówno upływ ter-

³¹ R.A. Stefański, *Wykroczenia drogowe. Komentarz*, Zakamycze 2005.

³² K. Buchała, *op.cit.*, s. 241.

³³ R.A. Stefański, *op.cit.*, s. 436.

minu ważności prawa jazdy, jak i prawomocne orzeczenie zakazujące prowadzenia pojazdów. Podmiotem z § 2 jest ten, kto prowadzi pojazd na drodze publicznej mimo braku dokumentu dopuszczającego go do ruchu. Potwierdzeniem takiej decyzji jest posiadanie dowodu rejestracyjnego.³⁴

Czyn ten należy do wykroczeń abstrakcyjnego zagrożenia. Prowadzenie pojazdu na drodze publicznej bez wymaganych uprawnień, czy pojazdu niedopuszczonego do ruchu, może zagrażać wypadkiem lub kolizją z innymi pojazdami. Wykroczenie może być popełnione umyślnie lub nieumyślnie. Popełnienie wykroczenia umyślnie lub nieumyślnie jest zawinione, jeżeli zachodzą przesłanki bycia winnym, a nie zachodzi żadna okoliczność wyłączająca zawinienie.³⁵

Wykroczenie to jest zagrożone karą grzywny. Wysokość jej powinna być miarkowana ujemną zawartością bezprawia konkretnego czynu.

Przepis 95 k.w. ma głównie charakter porządkowy, ale łączy się z tym również znaczenie głębsze takiego zaniechania, mianowicie utrudnienie identyfikacji osoby, pojazdu czy chociażby stwierdzenia uprawnień do prowadzenia pojazdu. Może być popełnione przez każdego kierującego pojazdem. Wykroczenie ma formalny charakter, polega na działaniu. Może być popełnione umyślnie jak i nieumyślnie, np. gdy prowadzący pojazd przez podróżą zmienia odzienie i przeoczy posiadanie wszystkich dokumentów.³⁶

Przedmiotem ochrony z art. 95a jest porządek ruchu drogowego. Chodzi oto, aby dokument stwierdzający dopuszczenie pojazdu do ruchu, zawierał treści odpowiadające stanowi faktycznemu. Dowód rejestracyjny – zgodnie z art. 71 ust. 1 prawa o ruchu drogowym – jest dokumentem stwierdzającym dopuszczenie pojazdu do ruchu. Wszelkie niezgodności ze stanem faktycznym zawarte w treści dowodu nasuwają wątpliwości co do tego, czy pojazd może bezpiecznie uczestniczyć w ruchu, zwłaszcza że chodzi o zmiany dokonane po zarejestrowaniu.³⁷

Zachowanie sprawcy polega na posługiwaniu się dowodem rejestracyjnym, zawierającym dane o spełnieniu przez pojazd wymagań technicznych, określonych w przepisach ustawy niezgodne ze stanem faktycznym. Posługiwanie się takim dokumentem nie jest powiązane z jednoczesnym korzystaniem z pojazdu, bowiem ustawa nie mówi nic o korzystaniu z dokumentu, lecz używa pojęcia szerszego, a mianowicie: „posługiwanie się”, czyli wszelkie formy jego używania.³⁸

³⁴ K. Buchała, op.cit., s. 244.

³⁵ W. Kotowski, op.cit., s. 393.

³⁶ T. Bojarski, op.cit., s. 183.

³⁷ R.A. Stefański, op.cit., s. 491.

³⁸ Ibidem, s. 492.

Zakres działania przepisu ograniczony jest nie do wszystkich niezgodności warunków technicznych pojazdu z adnotacją w dowodzie rejestracyjnym, a tylko do tych, które określone są w ustawie o podatku od towarów i usług.

Podmiot został określony za pomocą przyimka „kto”, co oznacza, że może być nim każdy, a nie tylko właściciel. Może być nim kierowca zatrudniony w podmiocie gospodarczym, będącym właścicielem pojazdu, którego właściciel lub zarządzający dokonał, lub na którego zlecenie dokonano, takich przeróbek w pojeździe, że nie odpowiada on cechom pojazdu, który był przedmiotem opodatkowania. Nie odpowiada za to wykroczenie osoba, która dokonała zmian w pojeździe lub je zleciła, chyba że jednocześnie posługuje się niezmiennym dowodem rejestracyjnym.³⁹ Może być popełnione zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie.

Wykroczenie określone w art. 96 k.w. należy do wykroczeń indywidualnych właściwych o ograniczonym kręgu podmiotów, mających określone uprawnienia w zakresie dysponowania pojazdami, z którymi wiąże się pewne obowiązki.

Przepis obejmuje dwie grupy podmiotów:

- pierwsza z nich określona w § 1 obejmuje właścicieli, posiadaczy, użytkowników oraz prowadzących pojazdy mechaniczne i inne,
- druga natomiast określona w § 2 obejmuje mających uprawnienia do dysponowania pojazdami, a więc dyspozytorów pojazdu oraz inne osoby, do których obowiązków należą czynności dyspozytora, wreszcie, w razie braku takiej osoby – kierowników danych jednostek, którzy dysponują pojazdami. Podmiotami wykroczenia nie są sprawcy, którzy zabrali pojazd w celu jego krótkotrwałego użycia.⁴⁰

Dopuszczeniem do prowadzenia pojazdu może być polecenie wyjazdu określonym pojazdem, wyznaczenie określonej osoby, oddanie kierownicy w ręce nieletniego lub nietrzeźwego, a więc działanie, jak również zaniechanie.

Przedmiotem czynności wykonawczej może być pojazd bez wymaganych dokumentów stwierdzających dopuszczenie pojazdu do ruchu, nie należycie wyposażony w wymagane urządzenia techniczne lub niesprawne przyrządy i urządzenia, lub też nie nadające się do korzystania z pojazdu zgodnie z jego przeznaczeniem.

Zachowanie określone jako „dopuszczenie pojazdu” oznacza moment będący skutkiem działania lub nieprzeszkodzenia w dopuszczeniu do ruchu osoby lub pojazdu.

³⁹ Ibidem, s. 495.

⁴⁰ K. Buchała, op.cit., s. 249.

Wykroczenie określone w § 1 może być popełnione umyślnie lub nieumyślnie. Natomiast wykroczenie określone w § 2 może być popełnione przez określony w nim krąg podmiotów tylko nieumyślnie.⁴¹

Przepis art. 96a chroni porządek w ruchu drogowym, nie dotyczy bezpieczeństwa tego ruchu. Zakaz posiadania w pojeździe bez odpowiedniego uprawnienia, urządzenia stanowiącego obowiązkowe wyposażenie pojazdu uprzywilejowanego, oraz używanie sygnałów zastrzeżonych dla takiego pojazdu, ma na celu utrzymanie porządku w ruchu, przez zapewnienie uczestnictwa w nim tylko pojazdów mających rzeczywiście status pojazdu uprzywilejowanego.

Penalizacji poddano zachowanie polegające na posiadaniu, bez uprawnienia, w pojeździe urządzeń stanowiących obowiązkowe wyposażenie pojazdu uprzywilejowanego w ruch, wysyłające sygnały świetlne w postaci niebieskich lub czerwonych świateł błyskowych albo sygnał dźwiękowy o zmiennym tonie, a także elementy oznakowania w postaci napisów.⁴²

A także używanie, bez uprawnienia, w pojeździe sygnałów świetlnych w postaci niebieskich lub czerwonych świateł błyskowych albo sygnału dźwiękowego o zmiennym tonie.

Pojazdem uprzywilejowanym jest pojazd wysyłający sygnały świetlne w postaci niebieskich świateł błyskowych i jednocześnie sygnały dźwiękowe o zmiennym tonie, jadący z włączonymi światłami mijania lub drogowymi. Określenie to obejmuje również pojazdy jadące w kolumnie, na której początku i końcu znajdują się pojazdy uprzywilejowane, wysyłające dodatkowo sygnały świetlne w postaci czerwonego światła błyskowego. Pojazd taki powinien być wyposażony w sygnały ostrzegawcze, dźwiękowy oraz świetlny błyskowy.

Podmiotem tego wykroczenia nie może być każdy. Z kręgu podmiotów jest wyłączona osoba, która jest uprawniona do posiadania w pojeździe urządzeń, stanowiących obowiązkowe wyposażenie pojazdu uprzywilejowanego w ruch. Nie budzi wątpliwości, że wykroczenie w postaci posiadania urządzeń może być popełnione umyślnie lub nieumyślnie.⁴³

Wykroczenie z art. 97 należy do wykroczeń powszechnych. Może być popełnione przez kogokolwiek. Jest to typ dopełniający zakres karalnych wykroczeń przeciwko takim dobrom, jak bezpieczeństwo i porządek ruchu na drogach publicznych.⁴⁴

Czyn sprawcy określony został w sposób zgeneralizowany. Przepis używa wyrażenia „kto wykracza”, co może mieć miejsce zarówno przez działania, jak i przez zaniechanie.

⁴¹ Ibidem, s. 251.

⁴² R.A. Stefański, op.cit., s. 526.

⁴³ Ibidem, s. 533.

⁴⁴ K. Buchała, op.cit., s. 254.

Ma on charakter subsydiarny. W grę wchodzi bowiem odpowiedzialność, która nie jest przewidziana w innych przepisach zamieszczonych w rozdziale XI k.w. Może zatem chodzić o naruszenie przepisów ustawy – Prawo o ruchu drogowym⁴⁵, które nie zawierają normy sankcjonującej, lub też o naruszenie przepisów zawartych w aktach wykonawczych do prawa o ruchu drogowym. Wykroczenie to może być popełnione umyślnie lub nieumyślnie, chyba że z natury przepisów dotyczących bezpieczeństwa wynika, że wymagane jest celowe nastawienie, które wyklucza nieumyślnie ich popełnienie.⁴⁶

Podmiotem z art. 98 k.w. może być każdy podmiot, który prowadzi pojazd poza droga publiczną, bez względu na rodzaj pojazdu.

Przepis ten penalizuje niezachowanie należytej ostrożności, czyli działanie lub zaniechanie, które narusza obowiązek przestrzegania wymaganych w danej sytuacji reguł ostrożności. Karalne jest naruszanie tych reguł, które zagraża bezpieczeństwu innych niż kierujący pojazdem. Wyrażenie „zagroza” oznacza bowiem stworzenie niebezpiecznej dla innych użytkowników sytuacji, która nie ma się charakteryzować bezpośrednim niebezpieczeństwem, w sensie realnym, ale grożącym prawdopodobieństwem powstania skutków przekraczającym 50% szansy.⁴⁷

Miejszem czynu zabronionego mogą być drogi wewnętrzne oraz inne miejsca dostępne dla ruchu pojazdów. Zakresem normy objęte są także drogi polne.⁴⁸

Wykroczenie to może być popełnione umyślnie i nieumyślnie. Z uwagi na jego charakter jako wykroczenia skutkowego, relacja woli będzie odpowiadała zagrożeniu bezpieczeństwa innych osób. Sankcją za dany czyn jest kara grzywny lub nagany.

Przepis art. 99 dotyczy ochrony stanu dróg publicznych oraz urządzeń stanowiących ich część integralną. Wykroczenie to występuje gdy:

- zajmowanie bez zezwolenia zarządcy drogi publicznej, pasa drogowego lub urzędzeń drogowych na cele niezwiązane z ich przeznaczeniem,
- niszczenie lub uszkodzenie drogi publicznej lub drogi w strefie zamieszkania oraz urzędzeń drogowych,
- usuwanie lub niszczenie zasłon odśnieżnych zastosowanych przez zarządcę drogi,
- prowadzenie bez zezwolenia robót w pasie drogowym lub nieprzywrócenie drogi do właściwego stanu użyteczności po zakończeniu prac.

⁴⁵ Ustawa – Prawo o ruchu drogowym (Dz.U. z 2003r. Nr 58, poz. 515 ze zm.).

⁴⁶ W. Kotowski, op.cit., s. 402.

⁴⁷ K. Buchała, op.cit., s. 257.

⁴⁸ Zob. wyrok SN z dnia 15 grudnia 1995 r., WR 186/95, Osnów 1996, nr 3–4, poz. 19.

Wykroczeniem z § 2 art. 99 jest zdrzewianie lub zakrzewianie przy niezachowaniu odpowiedniej odległości od linii kolejowej.⁴⁹

Wykroczenie to może popełnić każdy, zarówno umyślnie jak i nieumyślnie. Podlega karze grzywny albo karze nagany.

Przepis art. 100 choć w trochę innym kontekście niż poprzedni chroni drogi publiczne. Wykroczenie to ma 4 postacie:

- zaorywanie lub w inny sposób zwałanie pasa drogi,
- włóczenie się po drodze publicznej, pozostawienie na niej przedmiotów lub używanie pojazdów niszczących nawierzchnię,
- uszkadzanie rowów, skarp, nasypów, wykopów lub samowolne tj. bez odpowiedniego zezwolenia rozkopywanie drogi,
- wypasanie zwierząt gospodarskich w pasie drogowym niezależnie od ich liczby i opieki właściciela lub jej braku.⁵⁰

Wykroczenie to może być popełnione przez każdego umyślnie lub nieumyślnie, za wyjątkiem rozkopywania drogi, które może być popełnione tylko umyślnie. Zagrożone jest ono karą grzywny do 1.000 złotych, lub karą nagany.

Przedmiotem ochrony z art. 101 jest czystość dróg publicznych, a pośrednio przepis chroni też bezpieczeństwo ruchu drogowego, bo droga jest jednym z komponentów, od których zależy bezpieczeństwo ruchu drogowego. Chodzi o zapobieganie niebezpieczeństwu, jakie może stwarzać błoto, kurz, śnieg czy lód.

Przedmiotem czynności wykonywanej jest droga publiczna, ale nie w każdym miejscu. Ograniczono bowiem zakres tego przepisu do drogi przechodzącej przez obszary zabudowy ciągłej lub skupionej poza miastami i osiedlami. Wyłączono natomiast drogi w miastach i osiedlach. Uzasadnione jest to tym, że w myśl ustawy z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach obowiązki należą do zarządu drogi. Uprzątnięcie i pozbycie się nieczystości z przystanków komunikacyjnych oraz, wydzielonych krawężnikiem lub oznakowaniem poziomym, torowisk pojazdów szynowych, należy do obowiązków przedsiębiorców użytkujących tereny służące komunikacji publicznej (art. 5 ust. 3 cytowanej ustawy). Właściciele nieruchomości są obowiązani do uprzątnięcia błota i innych zanieczyszczeń z chodników położonych wzdłuż nieruchomości. Wykroczenie to może być popełnione przez zaniechanie. Znamieniem czasownikowym jest uchylenie się od obowiązku. Podmiotem wykroczenia może być tylko osoba, na której ciąży obowiązek oczyszczania i usuwania z odcinków dróg publicznych o twardej nawierzchni. Ze względu na to, że obowiązek ciąży na zarządcy drogi, jest nim wyznaczony pracownik zarządcy drogi odpowiedzialny za realizację

⁴⁹ W. Kotowski, *op.cit.*, s. 408.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 410.

tego obowiązku. Jest to wykroczenie indywidualne właściwe, które może być popełnione umyślnie i z zamiarem bezpośrednim. Zagrożone jest karą grzywny i karą nagany.⁵¹

Przez obowiązek z art. 102 k.w. utrzymania w należyтым stanie zjazdów dróg publicznych do przyległych nieruchomości należy rozumieć nie tylko usuwanie błota, kurzu, śniegu, lodu czy chociażby gałęzi, pozostawionych przedmiotów, ale przede wszystkim nierówności i wszelkiego rodzaju ubytków nawierzchni. Podmiotem wykroczenia popełnionego umyślnie jest użytkownik gruntów, które są przyległe do drogi.⁵²

Przepis art.103 k.w. określa odpowiedzialność za uchylanie się bez ważnego powodu od nałożonego obowiązku świadczeń osobistych lub rzeczowych celem usunięcia zagrożenia przerwania komunikacji powstałego wskutek zasp śnieżnych, powodzi czy chociażby usuwisk. Popełnia również wykroczenie podmiot, który nienależycie wykonuje określone świadczenia.⁵³ Chodzi tu o przypadki szczególnych zagrożeń żywiołowych dla komunikacji, w związku z którymi mogą być ustalane obowiązki udziału w takich pracach osób, instytucji, zakładów pracy.⁵⁴

Podmiot uchylający się od nałożonych zobowiązań popełnia wykroczenie tylko umyślnie. Z kolei nienależycie wykonanie określonych świadczeń przez kierujących czy obsługujących sprzęt budowlany stanowi wykroczenie popełnione umyślnie lub nieumyślnie.⁵⁵

Wykroczeniem jest naruszenie przepisów ruchu drogowego, które nie wywołuje ujemnych następstw lub pociąga za sobą niewielkie tylko skutki na osobie lub mieniu. Drobne naruszenia są nierzadko jednak przyczyną poważniejszych następstw, które są kwalifikowane jako przestępstwa. Bezpieczeństwo ruchu drogowego zapewnia rozwinięty system środków ekonomicznych, technicznych, organizacyjnych, prawnych, socjalnych i innych, których celem jest uniemożliwienie powstania wypadków drogowych. Nie mniej istotne jest represjonowanie uczestników ruchu naruszających przepisy ruchu drogowego. Istotne znaczenie ma kontrola i karanie naruszeń tego ruchu. Również nie bez znaczenia jest budowa typów wykroczeń, w formie adekwatnej do struktury i właściwości ujemnych zjawisk w ruchu drogowym, czy stworzenie właściwego katalogu kar. Stosowanie tych przepisów przez organy ścigania i wymiar sprawiedliwości odgrywa nie mniej ważne znaczenie.⁵⁶

Prawo wykroczeń pełni w zasadzie funkcję ochrony przed czynami prowadzącymi zagrożenie bezpieczeństwa, które nie ma charakteru

⁵¹ Ibidem, s. 412.

⁵² Ibidem, s. 413.

⁵³ Ibidem, s. 414.

⁵⁴ T. Bojarski, op.cit., s. 186.

⁵⁵ W. Kotowski, op.cit., s. 414.

⁵⁶ R.A. Stefański, op.cit., s. 24.

powszechnego, jak również penalizuje naruszenie przepisów o utrzymaniu porządku w ruchu.

Bibliografia:

Bojarski T., Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu, Warszawa 2005.

Buchała K., Przepięstwa i wykroczenia przeciwko bezpieczeñstwu w komunikacji drogowej. Komentarz, Bydgoszcz 1997.

Kotowski W., Kodeks wykroczeń. Komentarz, Zakamycze 2004.

Marek A., Prawo wykroczeń, Warszawa 2004.

Stefański R.A., Przepięstwa i wykroczenia drogowe w orzecznictwie SN, Warszawa 1997.

Stefański R.A., Wykroczenia drogowe. Komentarz, Zakamycze 2005.